

KEIZER WILHELM II ALS HONDENBEZITTER

De instrumentalisering van de monarchie als 'wapen' in debatten over hondenfokkerij

312

EMPEROR WILHELM II AS DOG OWNER

Instrumentalisation of the monarchy in dog breeding debates

Nineteenth century European rulers could not consider hunting or dog ownership a private choice. Regarding the role dog breeding had started to play in society, every decision made by the VIPs of that time was perceived as a political indication; the contemporary public discussed the choices and commented on them. Various groups and individuals even used them as argument to support their own claims. The article shows on two cases – firstly, the exploitation of Wilhelm II to the advantage of the dachshund lobby and secondly, a conflict between a hunting dog club and the ministry of agriculture – that the Emperor, long before 1918, was losing credit among influential parts of the society, based on new views on nature and animal treatment. Wilhelm's hunting behaviour was perceived as obsolete and neither the use of the imperial authority as argument aimed at substantiating one's claims could persuade the state bureaucracy that already oriented itself on scientific and transparent dog breeding policy.

In het imago van Wilhelm II (1859-1941), de voormalige Duits keizer die na 1918 in ballingschap in Amerongen en Doorn leefde,¹ zijn twee componenten aanwijsbaar die betrekking hebben op zijn omgang met dieren en natuur: zijn wandelingen met zijn teckels en het neerhalen van bomen. In een in 2016 in samenwerking met Huis Doorn uitgegeven stripboek over Wilhelm II in Nederland lopen in bijna elk beeld teckels rond en ook het bomenhakken wordt uitbundig ge-

1 Zie Sigurd von Ilseman, *Wilhelm II in Nederland, 1918-1941*, red. Jacco Pekelder en Wendy Landewé (Soesterberg: Aspekt, 2015); Jan A. de Jonge, *Wilhelm II* (Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 1986).

Afb. 1 Keizer Wilhelm II in Amerongen met zijn honden. In Hennie Vaessen, *De keizer die zijn land ontvluchtte. Een historisch beeldverhaal* (Oosterbeek: Pelikaanpers, 2016).

toond.² Deze twee activiteiten zijn bijna tot attributen van de keizer geworden.³ Ze vormen het getrivialiseerde beeld van een keizer-balling en mislukkeling die zijn macht had verloren en onvrijwillig op non-actief was gesteld.⁴

In deze bijdrage analyseer ik in hoeverre de omgang met honden en natuur al door tijdgenoten tijdens zijn regering vóór 1918 werd gereciperd, hoe deze relatie in het publiekelijk debat ingezet en in welke zin die tot de vorming van het negatieve beeld van de keizer heeft bijgedragen. Hiermee kies ik voor een benadering die meer terrein wint in het onderzoek naar monarchistische representatie en monarchale beeldspraak, namelijk een vraagstelling waarin de perceptie centraal staat⁵ en de representativiteit van de monarchie en monarchen in de eigen-tijdse samenleving wordt gethematiseerd,⁶ in plaats van een psychologiserende

2 Hennie Vaessen, *De keizer die zijn land ontvluchtte. Een historisch beeldverhaal* (Oosterbeek: Pelikaanpers, 2016).

3 Jan J.B. Kuipers, *Der Kaiser! Glorie & ondergang van keizer Wilhelm II* (Zutphen: WalburgPers, 2017), 93-101.

4 Martin Kohlrausch, 'Der öffentliche Monarch. Kaiser Wilhelm II. und die neuen Medien seiner Zeit', in *Kaiser Wilhelm II. und seine Zeit*, red. Friedl Brunckhorst en Karl Weber (Regensburg: Schnell + Steiner, 2016), 103. Kohlrausch laat verder zien hoe de toenmalige monarchisten betreurden dat de keizer geen heldendood had gekozen. Propagandistisch zou dat beter te verkopen zijn geweest dan filmopnames van een 65-plusser die eenden voert en bomen hakt. De inzet van keizer-teckel-beeldvorming door de tegenstanders van de keizer is onderwerp van: Hans Piena, 'De laatste vriend van de keizer', *Historiek.net*, 28 november 2014, <https://historiek.net/de-laatste-vriend-van-de-keizer/46566/>.

5 Jane Judge en Joris Oddens, 'Father figures and faction leaders. Identification strategies and monarchical imagery among ordinary citizens of the Northern and Southern Low Countries (c. 1780-1820)', *BMGN - Low Countries Historical Review* 133 (2018): 72-97.

6 Wolfgang König, *Wilhelm II. und die Moderne. Der Kaiser und die technisch-industrielle Welt* (Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2007); Benjamin Hasselhorn, 'Wilhelm II. in

aanpak⁷ of een pr-perspectief dat zich op het management van het publieke imago van de vorst concentreert.⁸

314

De onderdaan was nooit alleen een passieve ontvanger van de politiek, maar maakte deel uit van een redenerend, zich de monarchie toe-eigenend publiek.⁹ Hij of zij onderging niet alleen de monarchale 'public relations', maar koesterde ook eigen normatieve beschouwingen ten opzichte van de vorst, in de vorm van verwachting, hoop en angst. De monarch werd tot een soort openbaar bezit, een scherp in de gaten gehouden vip – en zijn handelen en zijn optredens werden nauwlettend gadegeslagen, geëvalueerd en bediscussieerd. Tegelijkertijd werd hij ook argumentatief ingezet en kon hij als referentiepunt worden gebruikt: als legitimatie voor gedrag, voor een mening of voor beleid. Met zijn autoriteit kon men het eigen punt in een debat of een meningsverschil kracht bijzetten of juist relativiseren. De monarch als 'wapen' inbrengen kon op verschillende maatschappelijk relevante domeinen een efficiënte strategie zijn.¹⁰

Honden en hondenfokkerij ontwikkelden zich in de tweede helft van de negentiende eeuw tot zo'n maatschappelijk relevant domein. Gezien die rol van honden-gerelateerde kwesties in de maatschappij is er dus ook hier een sterke aanwezigheid van de keizer als argument en autoriteit te verwachten.

In dit artikel analyseer ik de rol van de keizer vanuit een ander perspectief dan gebruikelijk: het is hier niet de vraag hoe de hond bij de vorming van het imago van de vorst werd ingezet, maar hoe de keizer als hondenbezitter werd ingezet in het openbare debat over honden en hondenbeleid. Om deze 'instrumentalisering' van de keizer te laten zien, kies ik twee voorbeelden die kenmerkend zijn voor de uiteenlopende standpunten die in de maatschappij ten aanzien van de hondenfokkerij bestonden. Het eerste voorbeeld betreft de rassenconcurrentie: de kei-

neuer Sicht. Plädoyer für eine sachliche Beurteilung des letzten deutschen Kaisers', *Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte, Neue Folge* 25 (2015): 337-51.

- 7 Hoewel deze bij Wilhelm II nog steeds bijzonder sterk in het onderzoek is vertegenwoordigd. Zie Wilhelm Hüffmeier, 'Der Herrscher, der niemals reif wurde. Kaiser Wilhelm II. Eine Porträtskizze', in *Wilhelm II. – Kaiser, König, Kirchemann. Ein Herrscher, der niemals reif wurde?*, red. Wilhelm Hüffmeier en Jürgen Kampmann (Bielefeld: Luther, 2014), 11-42.
- 8 Liesbeth Ruitenbergh, red., *De keizer in beeld. Wilhelm II en de fotografie als PR-instrument* (Zaltbommel: Europese Bibliotheek, 2002); Christopher M. Clark, *Wilhelm II. Die Herrschaft des letzten deutschen Kaisers* (München: Pantheon, 2009); Werner Rösener, 'Höfische Inszenierung, Hofhaltung und Jagdwesen unter Kaiser Wilhelm II. Eine Spätblüte höfischer Kultur in Preußen?', in *Schloss: Macht und Kultur. Entwicklung und Funktion Brandenburg-Preussischer Residenzen*, red. Jürgen Kloosterhuis (Berlijn: BWV, 2012), 165-75.
- 9 Michaela Völkel, *Schloßbesichtigungen in der frühen Neuzeit. Ein Beitrag zur Frage nach der Öffentlichkeit höfischer Repräsentation* (München: Deutscher Kunstverlag, 2007).
- 10 Bij Wilhelm II werd overigens recentelijk aangetoond hoezeer hijzelf van dit beeld gebruik maakte en zich door ingrijpen in het praktisch beleid zoals door publieke optredens deze rol aanmat. Zie König, *Wilhelm II. und die Moderne*.

zer werd daarin ten faveure van de teckellobby ingezet. Het tweede voorbeeld laat zien hoe Wilhelm II als steun door de gebruikshonden-aanhang werd gebruikt. Een affaire uit 1910 over financiering van kynologische verenigingen staat hier centraal. Door die affaire waren de betrokken partijen namelijk genoodzaakt niet alleen hun visies op de rol van de hond in de maatschappij expliciet te formuleren, maar ook hun visies op de rol van de keizer in het ambtelijke beleid van de staat. De inmenging van de keizer in de hondenfokkerij of de inzet van hem als argument door derden kan op die manier als een casus fungeren om de autoriteit van de keizer voor 1918 te onderzoeken en te achterhalen hoe Duitsers hun vorst zagen.

DE KEIZER ALS TECKELVRIEND

In 1898 vierde Wilhelm II het tienjarige jubileum van zijn regering. Bij die gelegenheid werd er een herdenkingsboek uitgebracht dat als pr voor de monarchie kan worden beschouwd.¹¹ Het boek vertolkte dus het vorstelijke imago dat hij zichzelf aanmat. Indien men het beeld dat het publiek in 1898 kreeg voorgeschoteld, vergelijkt met het stripverhaal van 2016, duiken er verrassende verschillen in de representatie van de teckels op. Van honden – laat staan teckels – was er in 1898 vrijwel geen spoor, in tegenstelling tot de paarden, die prominent in beeld komen. Toch kwam het jubileumboek tot stand tijdens het leven van Erdmann, de lievelingshond van de keizer, die prominent in het park van zijn zomerresidentie Wilhelms-höhe begraven ligt (afb. 2).¹² Ook op foto's van voor 1918, in het bijzonder die van de reizen van de keizer, zijn Erdmann en de andere keizerlijke teckels veelvuldig te zien, maar in het herdenkingsboek ontbreken ze.¹³

Zo ontstaat de indruk, dat de teckel een privézaak was. Deze afscherming van de privésfeer past bij uitstek in de strategie waarmee de keizer met zijn 'privacy' in het openbaar omging. Hij hechtte er belang aan om in zijn representatie het onderscheid tussen privaat en publiek te benadrukken. 'Goed dat je opnieuw mijn vrouw bent', zegt hij in een van de verhalen in het herdenkingsboek tegen zijn echtgenote Auguste Victoria (1858-1921). 'Hoezo, dat ben ik toch altijd', antwoordt ze verrast. 'Wel, je moet al te vaak keizerin zijn.'¹⁴ Dit en vele andere verhalen waren onderdeel van een bewuste strategie: ze roepen het beeld op van een hardwerkende plichtbewuste monarch die tegelijkertijd als privépersoon een normaal burgerlijk leven leidt en het hondenbezit dat daar blijkbaar bij hoort.

11 Herman Robolsky, *Am Hofe Kaiser Wilhelms II.* (Berlijn: Eckstein, 1898).

12 'Erdmann (Wilhelm II.)', Wikipedia, geraadpleegd op 29 mei 2018, [https://de.wikipedia.org/wiki/Erdmann_\(Wilhelm_II.\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Erdmann_(Wilhelm_II.)).

13 Alleen de online fotocollectie van Huis Doorn levert al 67 resultaten op de zoekterm 'teckels'. 'Huis Doorn fotocollectie', geraadpleegd op 29 mei 2018, <http://fotocollectie.huisdoorn.nl/lijst?trefwoorden=teckels>.

14 Robolsky, *Am Hofe Kaiser Wilhelms II.*, 51.

Afb. 2 Drie keizerlijke teckels op het dek van het jacht SMY Hohenzollern. Th. Jürgensen, *Dachs, Hexe u. Erdmann auf d. Hohenzollern*. (Museum Huis Doorn, objectnr. HuDF-A041-16)

De kijkjes in het privéleven waren daarbij niet volledig taboe, maar wel gedoseerd. De exclusiviteit werd geconstrueerd door voorgewende ooggetuigenissen, door een beroep te doen op uitgekozen privéfotografen die zich in ruil daarvoor hoffotograaf mochten noemen, door briefkaarten met gezinsfoto's, en door getekende portretten of later door fotootjes die de leden van de familie zelf maakten tijdens de vakantie.¹⁵ De beelden van teckels van voor 1918 blijken ook in deze categorie te vallen.

De (ras)hond was echter nauwelijks een privéaangelegenheid rond 1900. Integendeel, hondenfokkerij werd in de tweede helft van de negentiende eeuw een publieke zaak, die prominent aanwezig was in het maatschappelijke debat. Samen met de emancipatie van de burgerij, de urbanisatie en de nieuwe tijdbestedingen ontstonden er nieuwe vormen van vermaak, 'netwerken' en sociale prestige. De wijdverbreide obsessie met tentoonstellen was ook op het gebied van de hondenfokkerij waarneembaar. Hondententoonstellingen en hondenwedstrijden waren in heel Europa populair en prominente evenementen.¹⁶ Er ontstonden di-

¹⁵ Kohlrausch, 'Der öffentliche Monarch', 94.

¹⁶ Taina Syrjämaa, 'Spectacles of modern companionship. Men, dogs and early Finnish

verse hondenverenigingen, regionaal en later ook nationaal, en ze ontwikkelden zich tot invloedrijke actoren in de maatschappij. Ze beschikten over een uitgewerkte organisatie om hun doeleinden te promoten, inclusief pr-afdelingen, tijdschriften, bijeenkomsten en fondsen.

In zijn recente analyse van de verhouding tussen mens en dier in het keizerrijk koppelt Amir Zelinger dit fenomeen aan het racisme als bepalende sociaalideologie van de late negentiende eeuw: de verbetering (lees: raszuivering) van de hondenbevolking gold als een voorbeeld voor de sociale vooruitgang en was in die zin 'toekomstgericht' (*zukunftsorientiert*). Op die manier zou het fokken van honden op raciale basis ook in het algemeen hebben bijgedragen aan de verandering van de verhouding tussen mens en dier (hond).¹⁷

Een spanning die zich op dit gebied openbaarde was de concurrentie tussen de verschillende rassen. Deze concurrentie was bijzonder markant in Duitsland. De promotie van het eigen ras was een van de belangrijkste taken van hondenclubs. Er werden gespecialiseerde tentoonstellingen of wedstrijden georganiseerd, maar ook op algemene tentoonstellingen bestond het streven om het eigen ras blikvanger te laten zijn, ten koste van de andere rassen. Op een befaamde tentoonstelling in Stuttgart zouden 'Duitse herders, poedels en andere rassen [...] sterk present zijn, dus, teckelmensen, aanmelden!'", maande de Teckel-Klub in 1912 zijn leden in het clubtijdschrift. Tegelijkertijd nodigde het tijdschrift zijn lezers uit om artikelen en beeldmateriaal toe te sturen waarmee men 'ons ras' zou kunnen promoten.¹⁸

In deze denkbeeldige wedstrijd was het natuurlijk van belang voor welk ras de prominenten van hun tijd kozen. Dat de keizer 'modebewust' voor de teckel had gekozen,¹⁹ was de teckellobby zeer welkom. In deze zin kan dus ook de traditionele vraagstelling naar de monarchistische representatie van de vorst door een hond worden omgekeerd: niet alleen was de hond een attribuut van de keizer, er is ook sprake van de representatie van de teckel door de keizer.

Dit was niet toevallig. De keizer stond bekend om zijn aandacht voor 'public relations' en om het bewust managen van zijn imago. Hij verleende zijn gunst op dit concurrentiegebied van rassen met moderne middelen: van de patronage van wedstrijden tot de verlening van zijn naam aan bepaalde producten of merken, zoals hondenvoedsel. Zo konden de klanten van de Engelse firma Spratt's er niet alleen op rekenen dat het nieuwe voedsel 'fosforzure zouten bevat die belangrijk

dog shows', in *Shared lives of humans and animals. Animal agency in the global North*, red. Tuomas Räsänen en Taina Syrjämaa (Londen: Routledge, 2017), 63-77.

17 Amir Zelinger, *Menschen und Haustiere im Deutschen Kaiserreich. Eine Beziehungsgeschichte* (Bielefeld: Transcript, 2018), 269-74. Wel koppelt Zelinger deze beschouwing sterk aan de adellijke klasse en interpreteert de inspanning voor raszuivering als een poging, de maatschappij in een verbeelde ideale toestand van vroeger terug te brengen.

18 *Mitteilungen des Teckel-Klub* 8, nr. 8 (15 augustus 1912); Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz [GStA PK], I.HA, Rep. 87B, nr. 22321, fol. 191, p. 162.

19 Kuipers, *Der Kaiser!*, 100.

Afb. 3 Reclame Spratt's hondenvoer met verwijzing naar de keizer, uit: *Mitteilungen des Teckel-Klub* 8, nr. 8 (15 augustus 1912). (Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin, GStA PK, I. HA, Rep. 87b, nr. 22321: Hundezucht und ausstellungen in der Provinz Brandenburg, Bd. 1, 1910–1913)

zijn voor de lichaamsopbouw', maar ook dat het voer 'in de kennels van Zijne Majesteit Keizer Wilhelm II is beproefd' (afb. 3).²⁰

Welke keuzes het staatshoofd op het gebied van hondenfokkerij maakte, was dus beslist niet louter een privézaak. Naarmate het onderwerp meer publieke belangstelling trok, riepen ook de stappen van de keizer op dit terrein meer reacties op. Ze werden als een invloedrijk signaal beschouwd, positief dan wel negatief. In een verhandeling over de ontwikkeling van de Duitse kynologie uit 1889 constateerde expert Carl Leon Hegewald dat men geen kynologische bijeenkomst

²⁰ *Mitteilungen des Teckel-Klub* 8, nr. 8 (15 augustus 1912); GStA PK, I. HA, Rep. 87b, nr. 22321, fol. 191, p. 186. Reclame met de keizer paste op zijn beurt bij de strategie van de het bedrijf die probeerde zijn producten als superieur en innovatief voor te stellen. David Newton, *Trademarked. A history of well-known brands. From Aertex to Wright's Coal Tar* (Stroud: Sutton, 2008), 169.

kon bezoeken zonder met een geïrriteerde vraag te worden geconfronteerd over het feit dat Zijne Majesteit de Keizer de nieuwe *Reichshund*, een geschenk voor de rijkskanselier Bismarck, bij Cäsar und Minka in Zahna heeft besteld, terwijl Meßter in Berlijn toch de meest raszuivere (*reinrassigste*) Duitse doggen fokt en altijd een groot assortiment beschikbaar heeft.²¹ De keizer speelde hier dus zowel direct door koopgedrag, naam- en reputatieverlening als indirect door zijn mediabeeld mee in de rassenwedstrijd en in de met de hondenfokkerij verbonden kwesties.

DE KEIZER ALS WAPEN IN DE STRIJD VAN DE HONDENLOBBY MET DE BUREAUCRATIE

319

De meeste rassen werden met unieke functies en eigenschappen geassocieerd. Wie teckel of poedel zei, kon erop rekenen dat toeoorders een reeks van toeschrijvingen paraat hadden: trouw, ondeugend, moedig, speels, enzovoorts. Maar er begon een nieuwe kloof te ontstaan, ook onder de liefhebbers van hetzelfde ras, tussen eigenaars van gebruikshonden en degenen die de nieuwe trend omhelsden om de hond uitsluitend voor de sier, als metgezel en kameraad, te hebben. Binnen de teckelclub ontstond bijvoorbeeld een strijd tussen voorstanders van schoonheid en bekwaamheid. De voorzitters van de club probeerden deze strijd te sussen. Natuurlijk konden de eigenaars van 'mooie, maar voor de jacht weinig begaafde honden' en de begeleiders van 'ijverige, maar spuuglelijke gebruikshonden' van gedachten wisselen en desgewenst op tentoonstellingen apart verschijnen, maar naar buiten toe moesten ze eensgezind, als één front, optreden, aldus het teckeltijdschrift.²²

Deze kloof tussen gebruik en voorkomen van de hond was meer dan een opwelling. Ze bezat ook een maatschappelijke en politieke dimensie. Een affaire in 1910 maakt dat duidelijk. In het voorjaar van dat jaar kwam het tot een ruzie die het Ministerie van Landbouw moest oplossen. Het ministerie beschikte over een subsidiefonds waarmee prijzen voor hondententoonstellingen en competities werden gesteund, doorgaans in de vorm van een medaille.²³ Verenigingen die in aanmerking wilden komen voor de subsidie moesten een aanvraag indienen, hun statuten voorleggen en een goedkeuring van een van de twee hondenclub-

²¹ Carl Leon Hegewald, *Die Entwicklungsgeschichte der deutschen Kynologie* (Neudamm: Neumann 1889), 65.

²² *Mitteilungen des Teckel-Klub* 8, Nr. 8 (15 augustus 1912); GStA PK, I.HA, Rep. 87B, nr. 22321, fol. 191, p. 156.

²³ Tegelijkertijd fungeerde de staatse bijdrage als een reclame voor het evenement en werd de informatie ervan aan de voorzijde van het programma gedrukt. Kriegs-Sonderausstellung der Ortsgruppe Berlin und Vororte des Vereins für deutsche Schäferhunde, am Sonntag, den 15. Oktober 1916, zu Berlin; GStA PK, I.HA, Rep. 87B, nr. 22322, fol. 53.

koepelorganisaties voorleggen: de Delegierten-Kommission anerkannter Rassen of het Kartell der stammbuchführenden Spezialclubs. Een van de kandidaten, de Verein für Prüfung von Gebrauchshunden zur Jagd, was dat jaar echter afgewezen.²⁴ De voorzitter had zich daarbij niet neergelegd en een officiële klacht ingediend bij het ministerie. Dat vroeg vervolgens aan de beide koepelorganisaties om uitleg.²⁵

320

Beide koepels schreven uitgebreide antwoorden. In hun ettelijke pagina's tellende verklaringen verweten ze administratieve fouten bij de aanvraagprocedure van de afgewezen jachthondenclub. Bovendien waren er ook inhoudelijk ernstige bezwaren tegen de club: men had in recente jaren namelijk geprobeerd om kruisingen in de hoofdcompetitie te smokkelen. Een jaar tevoren was het pas op het laatste ogenblik gelukt om door een ingreep van het Kartell een niet raszuivere hond uit de competitie te weren.²⁶

Maar kruisingen waren niet het enige probleem in de ogen van de beoordeelaars. De bijkomende inbreuk op de regels was het toelaten van niet erkende rassen: Duitse langhaar, Duitse draadhaar en Poedel-pointer. De verklaring van de club dat de representanten van deze rassen apart zouden verschijnen en niet in aanmerking kwamen voor de prijzen, werd als onvoldoende van de hand gewezen. De Delegierten-Kommission eiste een aanpassing van het clubreglement en een heldere aanduiding van de betrokken honden in het programma.²⁷

Toelating van kruisingen en niet erkende rassen gold dus in de ogen van het ministerie een overtreding van de regels en kon tot gevolg hebben dat de club geen subsidie kreeg. Met andere woorden: het subsidiefonds was bedoeld om de schoonheid en raszuiverheid van de hond te promoten, en discrimineerde zo de functionele, vooral op jachtprestaties gerichte fokkers van gebruikshonden.

Wat in onze context vooral opvalt, zijn de argumenten waarmee de jachtclub zich tegen het besluit van het ministerie verzette. De voorzitter beriep zich namelijk op de steun van de keizerlijke familie. Het was gebruikelijk dat men in de subsidieaanvraag bekende ereleden en mecenasen kon noemen. De jachtclub wees dus gretig op de deelname van de leden van de keizerlijke familie aan haar evenementen, op hun financiële ondersteuning en op hun erelidmaatschap. De voorzitter onderstreepte ook het feit, dat de club elk jaar een speciaal exemplaar van zijn jaarboek rechtstreeks aan Zijne Majesteit in hoogsteigen persoon stuurde. Het

24 Correspondentie tussen de Verein für Prüfung von Gebrauchshunden zur Jagd en het Ministerium für Landwirtschaft, Domänen und Forsten, maart 1910; ibidem, fol. 12-14.

25 Correspondentie tussen de Verein für Prüfung von Gebrauchshunden zur Jagd en het Ministerium für Landwirtschaft, Domänen und Forsten, april en mei 1910; ibidem, fol. 27-37.

26 Kartell der stammbuchführenden Spezialclubs aan het Ministerium für Landwirtschaft, Domänen und Forsten, 28 mei 1910; ibidem, fol. 30.

27 Delegierten-Kommission anerkannter Rassen aan Verein für Prüfung von Gebrauchshunden zur Jagd, 6 juni 1910; ibidem, fol. 33.

zou dan ook, schreef hij, uiterst pijnlijk zijn, wanneer in het volgende nummer de staatsprijzen tussen de uitgereikte prijzen zouden ontbreken.²⁸

Er werd dus tussen de regels door druk op het ministerie uitgeoefend; afwijzing van de subsidie voor de club zou mogelijk een belediging van de keizer betekenen. Deze redenering was niet ongegrond. De keizer stond bekend als iemand die zich graag bemoeide met het beleid, zelfs in heel specifieke en gedetailleerde kwesties.²⁹ En hoewel hij al lang niet meer over de soevereine competentie beschikte en de inspraak met andere staatsinstellingen moest delen, bleef hij steeds de meest zichtbare van hen.³⁰

Maar het ministerie was niet te spreken over het protest van de voorzitter. Noch de keizer met zijn gunst, noch de vooraanstaande beschermheren maakten indruk op de strikte, zich op transparantie en regels beroepende bureaucratie. Wat gewoonlijk met de Pruisische deugden wordt geassocieerd en later aan de keizer werd toegeschreven, kwam hier in direct conflict met de oude, door de keizer belichaamde denkwijze dat men op connecties en machtige beschermheren kon rekenen bij aanvragen aan de overheid.³¹ Deze manier van druk uitoefenen in de omgang met de staat – al was het maar voor een visie op het hondenbeleid – gold voortaan als verwerpelijk en kon niet langer op succes rekenen.

Wat misschien in de zakenwereld nog functioneerde – de keizer als boegbeeld om klanten te trekken – werkte niet meer bij de staatsbureaucratie en werd blijkbaar als ouderwets beschouwd. Het Kartell zou ‘er nooit van afzien volledige documenten op te eisen’ en altijd ‘aan de inachtneming van regels en beloften vasthouden en bij overtredingen daartegen beleefd vermanen en corrigeren’.³² Aan de voorschriften, voegde de Delegierten-Kommission er nog aan toe, verandert ‘de aanwezigheid van de keizerlijke familie of een met een kroon versierd jaarboek in de keizerlijke bibliotheek niets’.³³

²⁸ Verein für Prüfung von Gebrauchshunden zur Jagd aan het Ministerium für Landwirtschaft, Domänen und Forsten, 11 mei 1910; *ibidem*, fol. 27.

²⁹ Marina Cattaruzza, ‘Der Kaiserbild in der Arbeiterschaft am Beispiel der Werftarbeiter in Hamburg und Stettin’, in *Der Ort Kaiser Wilhelms II. in der deutschen Geschichte*, red. John. C.G. Röhl (München: Oldenbourg, 1991), 137.

³⁰ Kohlrausch, ‘Der öffentliche Monarch’, 104.

³¹ Talrijke voorbeelden tonen aan dat deze strategie wel gebruikelijk was, en dat het mogelijk was om met de steun van de keizer een aanvraag bij de overheid door te zetten, een openbare aanbesteding te bemachtigen of een voordeel ten opzichte van de concurrentie te krijgen, ten koste van het staatsapparaat. De keizer lobbyde bij en tegen ministers in kwesties als militaire aanbestedingen, marine, automobilisme of verkeer. Zie König, *Wilhelm II. und die Moderne*, 239-52.

³² Kartell der stammbuchführenden Spezialclubs aan Ministerium für Landwirtschaft, Domänen und Forsten, 28 mei 1910; GStA PK, I.HA, Rep. 87B, nr. 22321, fol. 30.

³³ Delegierten-Kommission anerkannter Rassen aan Verein für Prüfung von Gebrauchshunden zur Jagd, 6 oktober 1910; *ibidem*, fol. 35.

Dezelfde ervaring kreeg ook de politiehondenvereniging te verwerken. Deze werd expliciet van subsidie uitgesloten, omdat ze een op functionele prestaties gebaseerd criterium hanteerde in plaats van fokkerijpromotie. Hier hielp het patronaat van de kroonprins – het lijkt erop dat de keizerlijke familie de patronaten onderling had verdeeld om alle groeperingen tevreden te kunnen stellen – evenmin om de gewenste subsidie te bemachtigen. Men zou bij Binnenlandse Zaken kunnen aankloppen, luidde de afwijzing.³⁴

322

Het beleid van het Ministerie van Landbouw zette dus volledig in op de als progressief beschouwde promotie van het zuivere ras en de overeenkomstige hondenfokkerij. Verenigingen die het gebruikscriterium hanteerden, werden zo gedupeerd, ongeacht het patronaat van het staatshoofd.

Dat hadden de voorlieden van de Verein für Prüfung von Gebrauchshunden zur Jagd ook begrepen. Des te meer hebben ze de steun van de keizer en andere prominenten gezocht in hun lobby voor jachthonden. In 1918 is de vereniging er zelfs in geslaagd de keizer als sponsor van de hoofdprijs van hun jaarlijkse competitie te laten optreden, in plaats van het onaanspreekbare ministerie. Wilhelm II subsidieerde een gouden medaille voor de winnaar.³⁵ Dat was zelfs meer dan wat de vereniging bij het ministerie had aangevraagd (daar ging het altijd alleen maar om zilver). Na het einde van de monarchie enkele maanden later moest de vereniging zich echter opnieuw tot het ministerie wenden. De keizer was nu 'voormalig', zoals in de aanvraag moest worden vermeld,³⁶ en de argumenten moesten worden aangepast. Het waren niet meer de door de keizer ondersteunde jachtdisciplines die onder de aandacht van het ministerie werden gebracht, maar de door de oorlog zwaar beschadigde fokkerijtak die zonder een overheidssubsidie niet zou overleven.³⁷

Dat de op de keizerlijke ondersteuning gebaseerde pr-strategie van de jachthondenclub bij de bureaucratie niet positief viel was misschien een deel van een algemenere trend. De omgang van Wilhelm II met de jacht werd namelijk al lang met lede ogen bekeken door een deel van de maatschappij.³⁸ De vorstelijke jacht gold altijd als een *performance of sovereignty* – en wordt door de historiografie in

34 Ministerium für Landwirtschaft, Domänen und Forsten aan de voorziter van Polizeihundprüfung Kalrshorst, 28 februari 1910; ibidem, fol. 3.

35 Geheimes Zivil-Kabinett Sr. Majestät des Deutschen Kaisers und Königs von Preußen aan Ministerium für Landwirtschaft, Domänen und Forsten, 19 juni 1918; GStA PK, I.HA, Rep. 87B, nr. 22322, fol. 65.

36 Nachweisung über den Antrag des Vereins für Prüfung von Gebrauchshunden zur Jagd, 11 maart 1919; ibidem, fol. 80.

37 Verein für Prüfung von Gebrauchshunden zur Jagd aan Ministerium für Landwirtschaft, Domänen und Forsten, 11 mei 1919; ibidem, fol. 78.

38 Marcel Berni, 'Die Wissenschaft hält Einzug. Hege und Pflege', in *Hoffjagd, Weidwerk, Wilderei. Kulturgeschichte der Jagd im 19. Jahrhundert*, red. Carl Alexander Krethlow (Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2015), 104-20.

deze functie stilaan weer ontdekt.³⁹ Wilhelm II was er in elk geval van overtuigd dat de jacht tot zijn vorstelijke imago behoort. Geleid door zijn visie op vorstelijke zelfrepresentatie investeerde hij veel geld, mensenkracht en vooral dierenlevens in opulente hofjachten. Dat alles – en dat is belangrijk – in tegenstelling tot zijn persoonlijke preferentie voor de sluipjacht, de eenzame en daardoor minder bestedingen eisende vorm van jacht. De grootse hofjachten zag hij dus blijkbaar als noodzakelijk voor zijn vorstelijk imago. Deze jachten werden in de media gepromoot en maakten naam als een toeristische attractie die altijd op een grote toeloop van toeschouwers kon rekenen.⁴⁰

De uitbundigheid van de hofjacht ontmoette echter meer en meer weerstand, omdat ze intussen, tegen het begin van de twintigste eeuw, als ouderwets gold. De echte jager, zo meende men, ging niet langer met het gezamenlijke hof en duizenden toeschouwers op jacht op door medewerkers samengedreven dieren, maar had verstand van de natuur, beschermde haar en hield zich zorgzaam bezig met de dierstand. Een moderne jager doodde volgens wetenschappelijke criteria en niet om lange reeksen neergeschoten dieren te mogen noteren en op die manier met andere vorsten te concurreren.⁴¹

Als een irrationeel en onverantwoordelijk anachronisme, zo werd het gedrag van Wilhelm II door enkelen gezien. Al lang voor het bomen hakken rondom Huis Doorn gaf het excessieve gebruik van de natuur – dieren inbegrepen – aanleiding tot twijfels. Daarbij ging het niet om groepen die traditioneel bekend stonden om hun afkeer van de monarchie, zoals socialisten of dierenbeschermers, maar veeleer om delen van zowel de traditionele als de nieuwe elites die doorgaans als steunpilaren van de monarchie golden.⁴² Dat was ook het geval bij de bureaucratie, die de vaak incompetente bemoeienis van de media-keizer met de alledaagse gang van zaken niet bijzonder welkom heette.

CONCLUSIE

Voor een keizer waren de jacht of het houden van een hond dus geen neutrale gelegenheden. Elke keuze van een specifieke vorm van jacht of van een specifiek hondenras, elke tijdbesteding en haar openbare representatie, betekenden tegelijkertijd ook partij kiezen. Het was een politiek signaal. Verschillende partijen – het algemeen publiek, de leden van hondenclubs, alsmede de aan de keizers

39 Luc Duerloo, 'The hunt in the performance of archducal rule. Endurance and revival in the Habsburg Netherlands in the early seventeenth century', *Renaissance Quarterly* 69, nr. 1 (2016): 116-54, <https://doi.org/10.1086/686328>.

40 Robolsky, *Am Hofe Kaiser Wilhelms II.*, 289-312.

41 Andreas Gautschi, *Wilhelm II. und das Waidwerk. Jagen und Jagden des letzten Deutschen Kaisers* (Melsungen: Nimrod, 2009), 121-33.

42 Berni, *Die Wissenschaft hält Einzug*, 114.

grillen ondergeschikte ambtelijke bureaucratie – hielden zijn gedrag nauwlettend in de gaten, en reageerden hierop met ongenoegen of juist met affectie voor het staatshoofd.

De hierboven besproken casussen laten zien dat de keizerlijke inmenging in het hondenbeleid – in welk vorm dan ook – al lang vóór 1918 als arbitrair, en in sommige kringen zelfs als onwenselijk werd gezien, net als sommigen met lede ogen aanzagen hoe de keizer de natuur met zijn jachtgewoontes misbruikte. Door zijn houding en voorkeuren was hij in de ogen van dit publiek een hinderpaal geworden voor de verwetenschappelijking en bureaucratisering van de relatie tussen mens en dier.

324

Het imago van de vorst werd hierdoor verder beschadigd. Niet alleen zijn eigen bemoeienis met gespecialiseerde vraagstukken kon niet meer op succes rekenen, ook voor derden leed de tot voor kort kansrijke strategie om hun aanvragen door het keizerlijke patronaat te ondersteunen geleidelijk schipbreuk. Dat de keizer voor teckels en bijvoorbeeld niet voor Duitse doggen koos, of dat hij liefhebber van de jacht was, werd stilaan zijn privézaak. Op de bureaucratie van zijn staat, die zich richtte op een wetenschappelijk en transparant fokkerijbeleid, konden zijn keuzes geen indruk meer maken.

BIBLIOGRAFIE

- Berni, Marcel. 'Die Wissenschaft hält Einzug. Hege und Pflege'. In *Hoffjagd, Weidwerk, Wilderei. Kulturgeschichte der Jagd im 19. Jahrhundert*, red. Carl Alexander Krethlow, 104-20. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2015.
- Cattaruzza, Marina. 'Der Kaiserbild in der Arbeiterschaft am Beispiel der Werftarbeiter in Hamburg und Stettin'. In *Der Ort Kaiser Wilhelms II. in der deutschen Geschichte*, red. John. C.G. Röhl, 131-44. München: Oldenbourg, 1991.
- Clark, Christopher M. *Wilhelm II. Die Herrschaft des letzten deutschen Kaisers*. München: Pantheon, 2009.
- Duerloo, Luc. 'The hunt in the performance of archducal rule. Endurance and revival in the Habsburg Netherlands in the early seventeenth century'. *Renaissance Quarterly* 69, nr. 1 (2016): 116-54. <https://doi.org/10.1086/686328>.
- Gautschi, Andreas. *Wilhelm II. und das Waidwerk. Jagen und Jagden des letzten deutschen Kaisers*. Melsungen: Nimrod, 2009.
- Hasselhorn, Benjamin. 'Wilhelm II. in neuer Sicht. Plädoyer für eine sachliche Beurteilung des letzten deutschen Kaisers'. *Forschungen zur Brandenburgischen und Preußischen Geschichte, Neue Folge* 25 (2015): 337-51.
- Hüffmeier, Wilhelm. 'Der Herrscher, der niemals reif wurde. Kaiser Wilhelm II. Eine Porträtskizze'. In *Wilhelm II. – Kaiser, König, Kirchemann. Ein Herrscher, der niemals reif wurde?*, red. Wilhelm Hüffmeier en Jürgen Kampmann, 11-42. Bielefeld: Luther, 2014.
- Ilsesmann, Sigurd von. *Wilhelm II in Nederland, 1918-1941*, red. Jacco Pekelder en Wendy Landewé. Soesterberg: Aspekt, 2015.
- Jonge, Jan A. de. *Wilhelm II*. Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 1986.
- Judge, Jane, en Joris Oddens. 'Father figures and faction leaders. Identification strategies and monarchical imagery among ordinary citizens of the Northern and Southern Low Countries (c. 1780-1820)'. *BMGN – Low Countries Historical Review* 133 (2018): 72-97.
- Kohlrausch, Martin. 'Der öffentliche Monarch. Kaiser Wilhelm II. und die neuen Medien seiner Zeit'. In *Kaiser Wilhelm II. und seine Zeit*, red. Friedl Brunnchorst en Karl Weber, 89-105. Regensburg: Schnell + Steiner, 2016.

- König, Wolfgang. *Wilhelm II. und die Moderne. Der Kaiser und die technisch-industrielle Welt*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2007.
- Kuipers, Jan J.B. *Der Kaiser! Glorie & ondergang van keizer Wilhelm II*. Zutphen: Walburg-Pers, 2017.
- Newton, David. *Trademarked. A history of well-known brands from Aertex to Wright's Coal Tar*. Stroud: Sutton, 2008.
- Piena, Hans. 'De laatste vriend van de keizer'. *Historiek.net*, 28 november 2014. <https://historiek.net/de-laatste-vriend-van-de-keizer/46566/>.
- Rösener, Werner. 'Höfische Inszenierung, Hofhaltung und Jagdwesen unter Kaiser Wilhelm II. Eine Spätblüte höfischer Kultur in Preußen?' In *Schloss: Macht und Kultur. Entwicklung und Funktion Brandenburg-Preußischer Residenzen*, red. Jürgen Kloosterhuis, 165-75; Berlin: BWV, 2012.
- Rutenberg, Liesbeth, red. *De keizer in beeld. Wilhelm II en de fotografie als PR-instrument*. Zaltbommel: Europese Bibliotheek, 2002.
- Syrjämaa, Taina. 'Spectacles of modern companionship. Men, dogs and early Finnish dog shows'. In *Shared lives of humans and animals. Animal agency in the global North*, red. Tuomas Räsänen en Taina Syrjämaa, 63-77. Londen: Routledge, 2017.
- Völkel, Michaela. *Schloßbesichtigungen in der frühen Neuzeit. Ein Beitrag zur Frage nach der Öffentlichkeit höfischer Repräsentation*. München: Deutscher Kunstverlag, 2007.
- Zelinger, Amir. *Menschen und Haustiere im Deutschen Kaiserreich. Eine Beziehungsgeschichte*. Bielefeld: Transcript, 2018.

Irena Kozmanová promoveerde in 2015 aan de universiteiten van Praag en Antwerpen op ideologische interventie in de vroegmoderne periode. Ze specialiseert zich in vorstelijke en republikeinse omgang met argumentatie op zeventiende-eeuwse voorbeelden uit Nederland en Brandenburg. Tussen 2016 en 2018 werkte zij bij de Stiftung Preußische Schlösser und Gärten in Potsdam en deed onderzoek naar de rol van het vorstelijk kind in politieke communicatie.